

tega prevzeli smo pa Evropski mandat, o katerem niti ne vemo, kdaj bode dovršen in kdaj se preneha. S tem, da smo prevzeli mandat, napravili smo tako zmedeno stanje stvari, da je skoro pravno vprašanje: kdo je v zasedenih deželah vladar, ali Njih veličanstvo naš cesar, ali pa sultan?

Vprašam vas, zakaj neki smo čakali? Kaj je vlado napotilo, da je zavrgla naše pravo in naredila to nejasno situacijo? Izvanjsko časopistvo odgovorilo je prav dobro na to vprašanje, ko je reklo, da je naša vnanja politika nasledek naše notranje politike. (Odobranje na desni.) Med tem, ko je vendar jasno, da združuje Avstrija nemški, slavjanski, magjarski in romanski narod, da je njen, tudi Evropi blagotvorni poklic ravno ta, da bi združila razne narode v eno skupno celoto, se je pa v zadnjih letih neumno poskušalo politiko delati ravno po nasprotnih principih. Kar ni bilo nemško ali magjarsko, smatralo se je za sovražnika države (dobro! na desni); iz tega sledilo je prav pravilno to, da se je pomnoženje slovanstva odbijalo, zato se je že naprej smatralo zasedenje Bosne kot napad na vladajočo (nemško) stranko, zato se je tudi trdilo, da svobodna ustavna Avstrija prav nič ne vé, kaj da bi pričela z novo pridobljenima deželama. (Smeh.) Od tod izvira ona politika, ki nam svetuje, križem roke držati in tako dolgo čakati, dokler se kak sovražnik ne loti naših mej; to pa — se ve da — ne pomeni nič drugega kakor to, da bi Avstrija nehala biti velika država zato, da nemška stranka ostane velika mogočnica. Takega zahtevanja pa ni mogla odobriti še strankarska sedanja vlada ne, da tudi svoje stranke ni mogla pregovoriti, da bi za njo hodila. Saj je ona že davno vodstvo izgubila. V takem slučaju pravega ustavnega sredstva, namreč razpuščenja državnega zbora, ni mogla rabiti iz vzrokov, katerih mi ni treba natanko pojasnovati. Vendar je morala zasedo pričeti, ako ni hotela, da bi jo kedaj dala zgodovina na obtožno klop. Iskati je tedaj morala sredstev, katera bi jej dopuščala v dejanje stopiti, pa ne tako, da bi kar naravnost delala zoper svojo lastno stranko. Siliti se je morala pustiti po viši sili v akcijo. S tem je pa nastalo ono osodno odlašanje, zato stopiti je moral Evropski mandat na mesto naše pravice. (Prav dobro! na desni.) Če pa vprašam: kdo je v tem slučaju največ zakrivil? moram odgovoriti: notranja politika. Ona je, katera bi se morala v prvi vrsti obtožiti, in ministerstvu za vnanje stvari moram le očitati, da je tej njegovo delavnost toliko ovirajoči politiki zmirom in zmirom bilo pokorni sluga. (Odobranje na desni.)

Zdaj se ve da stopa kviško bivša vladna stranka in toži, da vlada ni odkritosrčno delala. Dovolite mi, gospôda, da postavim tej tožbi endogodek nasproti. Morda se morejo še nekateri gospodje spominjati, da sem moral že enkrat vladi očitati nepravilnost njenih sredstev. Odgovorilo se mi je tačas z ministerske klopi, da v politiki odločuje le vspeh. Vi, gospodje izmed večine, vi nimate pravice, danes to zametavati, kar ste mi takrat odobraval. (Dobro! na desni.) Ako vam vlada, opiraje se na 60 milijonni kredit, danes na vaše pritožbe odgovarja: „v politiki odločuje le vspeh“, potem morate spokorjeni na prsa trkati in priznati: „mea maxima culpa!“ (Veselost.) Mi pa, gospoda moja, mi na tej strani ostanemo dosledni; mi ovega načela nikoli nismo odobraval in ga tudi danes ne odobrujemo, čeravno se sklada z našimi željami. Dovolili smo mi 60 milijonni kredit prav za ta cilj, za katerega se je bil porabil; zato danes tudi nimamo vzroka pritoževati se. Minister vnanjih stvari nam je s to akcijo izpolnil še neko veliko važnejšo obljubo. Na ono interpelacijo,

iz katere je razvila se orijentna debata v tej hiši, odgovoril nam je minister, da današnja politika ne potrebuje opravičenja v enostransko narodnem smislu. To besedo je minister za vnanje stvari tudi izpolnil. Akcija ni niti nemška, niti slovanska, niti magjarska; ona je vendar enkrat Avstrijska. (Odobranje na desni.) Minister je razvil črno-rumeno zastavo, in to je v naših očéh velika zasluga, katero moramo tem bolj ceniti, ker že dolga leta nismo več videli te zastave. (Dobro! dobro! na desni.)

Gospôda moja! S tem sem pri kraji s svojim govorom; le malo besedi moram še izpregovoriti o predloženem adresnem načrtu samem. Adresa ni nič drugega, nego cela rajda golih nikavnic. Zastonj iščem besede v njej, katera bi izražala mnenje, kako naj bi se ravnala orientna politika. Adresa na Nj. veličanstvo, katera v tem momentu nič drugega povedati ne zna, kakor da graja formalne pogreške v vladnem postopanju in konečno zaveka: „strah nas je!“ — taka adresa, gospoda moja, nikakor ni vredna, da v imenu ljudskega zastopa gre pred cesarja. Strgajte ta papir, gospoda moja, in naredite adresno, v kateri Nj. veličanstvu izjavite, da je zbornica pripravljena ono obljubo izpolniti, katera se je dala v imenu Avstrije, ako bi stalo to tudi velikih žrtv. Pristavite pa tudi, kar je vaše notranje prepričanje, da se ne morejo stvari na tak način dalje se vršiti, — recite, da le zadovoljni narodi radi žrtvujejo. (Dobro! dobro!) Zato je prvi in najnujnejši nalog vlade, da naredi mir v notranjem. Vladi odkrito recite, da ste pripravljeni take predloge sprejeti ter iti za inicijativo vlade, ki bode pravična vsem narodom. Ako se hočete do tacega dejanja ohrabriti, potem vam ne bode nikdo zanikaval, da ne stojite na vrhuncu situacije, potem boste tudi na konci svojega delovanja novo boljše dobo vpeljali in si s tem v srcih hvaležnih narodov, pa tudi v listinah zgodovine postavili spominek, ki bode dalje trpel, kakor spominek iz bronca ali kamenja!

Književne novosti.

* *Hrvatski dom*. Zabavnik Hrvatske omladine za godinu 1878. Izdalo ga djačko društvo „Hrvatski Dom“ na 1. Hrvatskom sveučilištu. Godina III. V Zagrebu. Tiskom dioničke tiskare. 1878. (V mali 8°. 251 strani. S sliko Dušan Kotura.)

Rodoljuba, ki ima srce za naše vrle brate na jugu, mora veseliti 3. zvezek tega almanaha, kateri kaže lep napredek med Hrvatsko omladino. V omenjenem almanahu se nahajajo poleg družbenih naznanil tudi spisi podučne in zabavne vsebine v lepi, dovršeni obliki, zlasti posebne cene se nam vidijo pesmi Gj. Bujhera, J. Kamenara in Milke Pogačičeve. Izvrstno pisana je dalje povest R. Jorgovaničeva: „Čovjek bez srca“, in temeljito sta sestavljena spis D. Gruberja: „Nekoliko godina borbe Hrvata sa Turci“, in literarno-zgodovinska studija Iv. Miletića: „Hrvati od Gaja do godine 1850.“ Dobrodejno sklepa knjigo Žalidrugov životopis Dušan Kotura. — Vrli južni bratje naši, živeli!
J. Charpentier.

Obrazloženje deželnih zborov.

Deželni zbor Kranjski.

(Debata o šolski postavi.)

Bistvo jedernatega govora poslanca Kluna bilo je to: „Dostokrat smo morali — je rekel — slišati na naši (levi) strani očitane, da smo šoli neprijazni ali celo

sovražni. To je gospodom nasprotne stranke tako navadno, da se je enaka fraza vrinila celó v prvotni načrt te postave, in da se je ta beseda zbrisala še le vsled naših ugovorov. Pri vsaki priliki smo mi kazali, da nam je blagor, napredek in omika našega naroda resnično pri srci, in možje naše stranke so za šolo veliko storili, ko o tako zvani nemško-liberalni stranki na Kranjskem še ni bilo duha ne sluha. Če smo se oglašili tako odločno zoper predloženo postavo, zgodilo se je zaradi tega, ker se mora vsakemu poštemu človeku gnjusiti „humbug“, ki se s šolo dela; (dobro! na levi) in nič drugzega ni ta predlog, kakor humbug; pri tem načrtu vam je, gospôda moja, šola le deveta briga. To smo razvideli iz vse obravnave, to se razvidi iz postave same. Hitro se je izdala, tako brez pomislika, da se mora vsak začuditi, ker čez noč in dan skovalo se je 45 paragrafov. Kako je bilo toraj mogoče, tako hitro postavo na vse strani pretresati? Ni res, da bi bil odsek postavo delal; njemu se je sestavljen načrt izročil, in reklo se mu je, naj svoje mnenje izreče, naj ga konečno stilizira. Opozorili smo gospode nasprotne stranke, da se tako ne mudi, stavili smo nasvet, ki je bil danes stavljen od g. poslanca Svetca, že v odseku, naj se izroči načrt deželnemu odboru, da ga v soglasji z deželnim šolskim svetom, vlado in drugimi faktorji pretresava in v prihodnji sesiji zboru poroča o njem. Al vsi pomisliki, vsi nasveti so bili bob ob steno; gospodom se je s tem načrtom tako mudilo, kakor da bi se imela zemlja udreti pod nami, če se predlog poročevalcev ne sprejme še v tej sesiji.

Gotovo je, da ima sedaj veljavna postava pomanjkljivosti, ker ni človeške stvari, da bi bila popolnoma. Pa jaz mislim, da veliko več napak, kakor te, ki jih hočemo popraviti, imajo šolske postave v drugem pomenu. Če hočete napake odpravljati, odpravljajte prej une reči. Če je bila dosedanja postava pomanjkljiva, moram gledé te postave reči, da je pogubna. Ona uničuje pravice naših občin, po sedanjih postavah jim zagotovljene, in uničuje koristi učiteljev samih. Deželi in občinam, kakor sta gg. predgovornika razkladala, ta postava naklada veliko bremen, veliko skrbi in stroškov, pravice pa jim popolnoma jemlje. To hočem dokazati.

1. Postava ni na korist občinam. Ko so se nove šolske postave delale in občinam začela nakladati taka bremena, da so ljudje kar strmeli, so jih tolažili: „bodite mirni, zdaj bote imeli veliko pravic; bote učitelje sami imenovali, jih bote nadzorovali“ itd. Takrat se nobenemu ni dozdevalo, da bodo po petih letih te postave odpravljene, da se bodo občinam pustila bremena, ki so se jim naložila, vzele pa vse pravice. (Dobro! na levi.) In to namerava nova postava. Občine naj, kakor §. 3. razklada, skrbé za šolske palače, naj skrbé sploh za denar, pravic pa nimajo čisto nobenih. Dosedaj so bile zavarovane proti vsaki krivičnosti gledé ravnanja z njihovim denarjem. Kedar je bilo treba šolo zidati, stroške za šolo določevati, učitelje nastavljati ali potrditi, takrat so imele občine govoriti v tako imenovanem pomnoženem krajnem šolskem svetu. V tem svetu so se zavarovale občine proti temu, da niso prišle v manjšino, če so se na drugi strani zedinili duhovnik, učitelj in šolski nadzornik, ker imele so v krajnem šolskem svetu dva, v pomnoženem krajnem šolskem svetu pa štiri zastopnike, toraj zmirom večino. Sedaj pa je mogoče, da pridejo v manjšino; zakaj po novi postavi imajo občine po tri zastopnike, na nasprotni strani pa je duhovnik, če bode zoper občino, učitelj in nadzornik, ker se po tem načrtu ne vzame iz krajnega šolskega sveta, ampak katerega okrajni šolski svet imenuje. Če ima občina tri zastopnike, potem pride ob-

čina ne le v enak primerljaj z drugimi udi, ampak pride v manjšino, če ne bode okrajni šolski svetnik vzet iz krajnega šolskega sveta. Občine se dosedaj tudi imele pravico, kakor je bilo že poprej omenjeno, izbirati in imenovati učitelje. Ravno gledé tega občine niso tako nemarno delale, kakor nekateri trdijo. Občine imajo veliko več pojma za dobrega učitelja, kakor se sploh tukaj sodi. One so gledale sicer na to, da dobé z učiteljem vred tudi orgljavca, ali kdo je temu kriv, da so se morale na to ozirati? Tega niso občine zadolžile, ampak to je zadolžila vlada s tistim ukazom, da se učiteljem ni treba učiti orgljanja, samo da se precej odpravi vsa zveza med učitelji in cerkvijo.

Zakaj se je imenovanje učiteljev vzelo občinam, slišali smo iz ust enega govornika nasprotne stranke, namreč zaradi tega, ker so občine prej imele vzdržavati šole, pozneje pa je prišlo to na deželni zaklad, da toraj občine nimajo skrbeti za učitelje, ampak da gre to iz normalno šolskega zaklada. (Dobro!) Ali če hočete dosledni biti, morate tako sklepati: Če normalno šolski zaklad učitelje vzdržuje, naj tisti, ki ima za ta zaklad skrbeti, učitelje tudi imenuje, ter naj se to imenovanje deželnemu odboru, ne pa deželnemu šolskemu svetu izroči. Pravijo sicer, da deželni odbor ima tudi govoriti pri imenovanju učiteljev, ker ima dva zastopnika v deželnem šolskem svetu. Gospod baron Apfaltrern nam je še rekel, da bomo enkrat, če zopet v večino pridemo, veseli, ker smo dosegli, da bodo pravice deželnega odbora v deželnem šolskem svetu zavarovane. Iz teh besedi barona Apfaltrerna bi zamogel soditi, da se Vam dozdeva, da ne bote dolgo časa imeli večine, da pa hočete zapraviti vse pravice, katere je dežela imela. (Pohvala na levi in med polsušalci.)

Rekel sem, da se občinam nakladajo silno velika bremena, da se jim pa ni pustila nobena pravica. Kdo bo hotel tedaj še zastopnik občin v krajnem šolskem svetu biti? Kdo bo hotel postati načelnik krajnega šolskega sveta? To je gotovo, in zato ni treba imeti proškovega duha, da se bodo ljudje temu poslu odtegovali; za to je pa že prvotni načrt poskrbel, da se občinski možje ne bodo mogli več upirati tej volitvi s tem, da se jim bodo naložile strašanske globe, ki zamorejo uničiti vsacega še tako premožnega kmeta.

Še ostreje, kakor z denarnimi globami, kaznujejo se tisti, ki nočejo v krajni šolski svet, s tem, da se zamoreta v slučaju, ko bi ne hotel ali ne mogel po mnenju okrajnega šolskega sveta izvrševati svojega posla, razpustiti enkrat, dvakrat, trikrat ali kolikorkrat drago. Potem se nastavi šolski administrator, ki ima vse tiste pravice, kakor načelnik krajnega šolskega sveta in občine bodo imele novo stroške, ker ni določeno, da se mora ta administrator vzeti iz domačih ljudi, ampak zamore se poslati od drugod in dana mu je pravica, da si sme zaračunati stroške. Seglo se je tako daleč, da se mu je hotela priznati celó remuneracija, in to se je le vsled našega ugovarjanja opustilo. Ko smo nad vsemi temi določbami izrazili svoje začudenje in smo vprašali, od kod da so vzeli te paragrafe, odgovorilo se je, da nekatere določbe imajo veljavo v Istri, nekatere na Korškem, da taka postava velja že sploh v sosednjih deželah. Ali, gospôda moja, če gre tako naprej, pridemo še tako daleč, da bomo rekli za opravičenje kacega paragrafa: tako je na Turškem, toraj mora biti tudi pri nas. (Dobro na levi.)

Mislil sem, da sem gledé prve točke dokazal, da načrt, katerega imamo pred seboj, ni na korist občinam, ampak njih pravice uničuje. Jaz pa nadalje trdim, da ta načrt nasprotuje tudi koristi cerkve. Meni nič, tebi nič, ne da bi bili potično mesto vprašali, spremeni se je točka, katera govori o deželnem šolskem svetu,

cerkvi na kvar. Nova postavava je to pre naredila poprejšanjo postavo tako, da namesto „vorschlag des Ordinariates“ pravi: „der minister für kultus und unterricht hat vor erstattung seines vortrages bezüglich der beiden katholischen geistlichen das fürstbischöf. ordinariat anzuhören.“ Vlada se bode obrnila na škofa, in ga „vprašala“: povej, katerega misliš ti? Če ji bo dotični ljub, ga bo imenovala, če ne, ga bo zavrgla, in na pritožbo se bo odgovorilo: „wir haben dich ja angehört — saj smo te vprašali; to pa ne stoji v postavi, da bi se morali tvojega predloga držati.“ To, gospoda moja, bo toliko časa dobro, dokler med cerkvijo in vlado ni nasprotja. Vzemite pa primerljej, da nastane nasprotje: škof bo dva nasvetoval, vlada bo imenovala dva druga, škof jima bo prepovedal, udeleževati se dežel. šolskega sveta; prišlo bo do take razprtje, kakoršna je bila na Tirolskem, kjer je moral tudi neki zoper voljo škofa od vlade imenovani dekan izstopiti iz dežel. šolskega sveta.

Še hujsje pa, kakor koristi cerkvene, uničila bi ta postava pravice in koristi učiteljev samih. Se ve da se pravi: učitelji so sami prosili za to postavo, al če so to storili, moramo pač reči, da niso vedeli, kaj so delali. Na misel mi prihaja basen, basen od Jupitra in žab, ki so prosile, naj jim kralja dá. Videle so drugod, da je vse vredjeno, da si drugi samostalno opravljajo svoje stvari, toraj so mislile, naj bi še one to smele. Jupiter jim je dal kralja in sicer prav dobrega, neobčutljivega, ter jim je poleno tje zagnal. Pa kmalo so se sprijaznile žabe s svojim kraljem tako zeló, da so začele ná-nj skakati in niso imele pred njim nobenega rešpeka. Nekterim žabam to ni bilo prav, rekle so: tak kralj nič ne veljá, daj nam boljšega, ki bo kaj odločnosti imel in ne bode dovolil, da se mu po hrbtu hodi. Jupiter je uslišal prošnjo in jim je poslal štokljo. Ko so pa začele žabe iz vode lesti, segla je štoklja zdaj po eni, zdaj po drugi, tako da je nazadnje vse pohrustala. — Tako se bo godilo našim učiteljem. Oni so bili poprej popolnoma varni, in dasiravno bi se bilo dalo kaj popraviti od strani konsistorija, so bili vendar mirni, in mnogi so zadovoljno živeli. Ali hoteli so imeti tudi zboljšanje svojega stanu in poprejšnja večina zbora našega je prav modro ravnala ter dala jim tako upravo, po kateri so bili popolnoma varni. Pa tudi te določbe niso učiteljev zadovoljile, in prosili so premembe. In sedaj se jim ponuja postavni načrt, kateri bo uničil njih svobodo, kakor je štoklja pohrustala žabe. Sedaj bode imel učitelje nastavljeni deželni šolski svet. Ta ne bo nobene občine vprašal, ali ga sprejmete, ampak kar dekretiral ga bo. V posebnem paragrafu je določeno, da se sme učitelj predstaviti, ne samo, ako sam prosi, ampak sme se predstaviti tudi „aus dienstesrücksichten“ — iz službenih oziróv. In kaj da so te „dienstesrücksichten — službeni oziri“, gospoda moja, kažejo nam mnoge skušnje. Takó se bo godilo učiteljem. „Aus dienstesrücksichten“ bo učitelj prestavljen, ako se zameri okrajnemu glavarju, kakemu briču ali žandarju, ker pri nas tudi to zadostuje.

Iz tega se razvidi, da g. Vesteneckov predlog ni ozira jemal na korist šole, ampak je le tako sestavljen, da se politični namen lajše doseže, izšel je prav za prav iz političnega vrelca, pa s končnim namenom, da se skrije zajec, ki za grmom leži.

Če pojde tako naprej, ne vem, kaj bo postalo iz Kranjske dežele. Gospodje nasprotne stranke so to postavo pozdravili z veliko radostjo, jaz pa rečem, če pojde tako naprej, bode postala dežela kakor turški pašalik in okrajni glavar ne bo samo paša, ampak tudi veliki mufti in ulema (veselost), vsim drugim pa se bo le reklo: molči in plačaj!

Konečno nimam družega dostaviti kakor to, da, če sprejmete to postavo, ki jemlje vse pravice občinam,

skrbite še za postavo, katera jim odvzame tudi stroške, in po kateri se namesto normalno-šolskega zaklada in občinskih donoskov izroči vse vladi, da bo ona za šolske potrebščine skrbela. (Živa pohvala na levi.)

Naši dopisi.

Iz Gorice 17. nov. — Dopisnik Goriški nima danes novic; njegov duh je te dni v Ljubljani. Prosim, sl. uredništvo, prepustite navadni prostor naslednjemu njegovemu voščilu.

„Preblagorodni Gospod! Velečastiti Prijatelj!

Bilo je 8. septembra 1862., ko sem — po osemletnem pismenem občevanju z Vami (po „Novicah“) — pred slavno cerkvijo v Logu — v krasni Ipavski dolini — čast in veselje imel, videti Vas v prvo. Poljubili ste me in kot „Oče domovine“ narodno posinili. Bil je to trenutek, ki se mi je globoko vtisnil v srcé in spomin. Pomenljiv je bil shod na Zemunu. Vaša častitljiva podoba in beseda je bila tisti dan jedro vseh mojih misli in čutov.

Slišal sem na Zemunu prvokrat „Naprej“; in naprej je šlo od tistega dne v Gorici: Vaš duh, Vaših „Novic“ duh, je bil že Nanos predrl. Dne 26. sept. tistega leta je bila Goriška čitalnica že dovoljena; naslednje poletje smo obhajali velikansko Ciril-Mohorjevo slavnost in se je rodil prvi slovenski list v Gorici; leta 1868. smo imeli prvi tabor na Lijaku. Tako je delal Vaš duh! Prepeljali ste nas naravnost ali po ovinkih do tje, da se Vam danes poklanjajo naše občine in društva ter da Vas 15. novembra 1878. veselo in svečano slavi rudeče tiskana „Soča“.

Tam v Ljubljani so bili prišli med tem na vrsto „Matični“ in politični shodi, prišel je zlatih „Novic“ zlati dan. V čast sem si štel v letih 1866. in 1869. občevati z Vami in z možaki našimi razpravljajočimi najvažnije narodno-politične zadeve; oči sem imel povsod in vsikdar vprte v Vas. Kar je kdo drugi v teh zborih govoril, bilo je lepo in dobro, bistroumno, zanimivo; — modro ste govorili Vi.

Prišla sta huda dneva 15. avgusta 1870. in 28. januarja 1875. Videli ste podreti se steber na desni, pasti steber na levi; srednji steber je ostal. Še marsikaj je prišlo in — prešlo: steber Bleiweis stoji!

Dne 26. sept. 1874. sem Vas v zadnje videl in slišal v deželnem zboru Kranjskem. Spoštljiva tibota po zbornici mi je bila priča, da govori hišni oče, — prvak slovenski.

Tudi v domače svetišče ste me ljubeznjivo sprejeli ta čas in s tem je bila slika Vašega značaja v meni dovršena.

Da — značaja!

O delovanju Vašem — malo, da ne 50letnem — govoriti, zasluge Vaše naštevati, bilo bi učenjaku črke razlagati. Kar dejanjem Vašim pravo svetlobo podaja, to je zmernost Vaša in skalovita stanovitnost, — to je solnce čistega, neomahljivega Vašega značaja.

Prečastitljivi Oče slovenski, visokočastiti Prijatelj! Četrto stoletja občujeva pismeno in osebno: poznate me. Dovolite mi tedaj, da Vam za 70letni rojstni god s kratkimi pa priprostimi besedami voščim, kar danes posebno živo čutim: Bog Vas milostljivo ohrani še mnogo let — narodu, „Novicam“, rodbini, prijateljom in meni.

V Gorici, 17. novembra 1878.

Vaš

vdani zvesti spoštovavec
in prijatelj A. M.